

Dariusz Spychała

Św. Hieronim i św. Augustyn wobec tłumaczeń Biblii i literatury antycznej

Saeculum Christianum : pismo historyczno-społeczne 15/2, 5-13

2008

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

DARIUSZ SPYCHAŁA

**ŚW. HIERONIM I ŚW. AUGUSTYN WOBEC TŁUMACZEŃ
BIBLI I LITERATURY ANTYCZNEJ**

Epoka późnego cesarstwa rzymskiego to czas wielkich przemian cywilizacyjnych, politycznych i religijnych. Kształtowanie się nowego typu państwa rzymskiego, czyli chrześcijańskiej monarchii opierającej sens swojego istnienia na wierze w „Boską Opatrzność”, która wybrała sobie to imperium jako narzędzie Bożej woli, miało swoje reperkusje również w nauczaniu Ojców Kościoła w IV i V w.

Świadczy o tym działalność i prace takich świętych jak: Ambroży z Mediolanu, Paulin z Noli, Epifaniusz z Salaminy, Cyryl Jerozolimski, Cyryl Aleksandryjski, papież Damazy, Bazyl Wielki, Grzegorz z Nyssy, Grzegorz z Nazjanzu, Jan Chryzostom, Hieronim ze Strydonu i Augustyn z Hippony¹. W tym artykule będziemy się zajmować przede wszystkim tymi dwoma ostatnimi. Należą oni do najbardziej znaczących postaci z okresu późnego antyku. Pozostawili po sobie ogromny dorobek literacki, który do dziś dnia nie stracił na aktualności, szczególnie jeśli chodzi o jego znaczenie religijne, filozoficzne i historyczne². Św. Hieronim, czyli Sofroniusz Euzebiusz Hieronim pochodził prawdopodobnie z Illirii, choć istnieją również przypuszczenia, że jego rodzinny Strydon znajdował się koło Akwilei³. Pochodził z rodziny chrześcijańskiej, ale chrzest przyjął mając lat około 35⁴. Takie postępowanie było zgodne z wczesnochrześ-

¹ G. Clark, *Christianity and Roman Society*. Cambridge 2004, s. 55, 71, 83-89; A. Haberkowicz, *Passus I, 1 Etymologii Izydora z Sewilli wobec formowania się teorii artes liberales*. W: *Collectanea Classica Thorunensia XIII, IV Studia Graeco-Latina*. Toruń 2002, s. 52; Ch. Marksches, *Zwischen den Walten wandern. Strukturen des antiken Christentums*. Frankfurt am Main 1997, s. 36-37.

² P. Brown, *Augustyn z Hippony*. Tłum. W. Radwański, Warszawa 1993; W. Eborowicz, *Augustyn*. W: *Słownik wczesnochrześcijańskiego piśmiennictwa* (dalej: SWP). Poznań 1971, s. 61-78; A. Kijewska, *Święty Augustyn*. Warszawa 2007, s. 5-86; J. N. D. Kelly, *Św. Hieronim*, *Życie, pisma, spory*. Tłum. r. Wiśniewski. Warszawa 2003.

³ Palladiusz, HL, XLI 2; J. N. D. Kelly, *Św. Hieronim*, s. 9-12; Ch. Krumeich, *Hieronymus und die christlichen femine clarissimae*. Bonn 1993, s. 16; S. Rebenich, *Hieronymus und sein Kreis. Prosopographische und Sozialgeschichtliche Untersuchungen*. Stuttgart 1992, s. 21.

⁴ Hieronim, *Ep.* 15 1, 16 2; J. N. D. Kelly, *Św. Hieronim*, s. 32; S. Rebenich, *Hieronymus...*, s. 21-23.

cijańskim zwyczajem odkładania tego faktu jak najpóźniej było można. Wiązało się to z przeświadczeniem, że niektóre grzechy nie mogą być odpuszczone po przyjęciu chrztu. W przypadku św. Hieronima wiek ok. 36 lat świadczy raczej o gorliwości chrześcijańskiej.

Całe życie tego świętego związane było z Kościołem łacińskim i Rzymem, mimo że ostatecznie zamieszkał w palestyńskim klasztorze⁵. Hieronim otrzymał dość staranne wykształcenie klasyczne, które po jego zaangażowaniu w życie Kościoła, stanowiło podstawę wewnętrznego konfliktu, czego przykładem są np. jego listy. Ten Ojciec Kościoła swobodnie posługiwał się obok języka łacińskiego również językiem greckim i hebrajskim⁶.

Jeszcze bardziej powikłaną drogę do chrztu miał św. Augustyn. Jak wiadomo, przez pewien czas był on manichejczykiem, a następnie sceptykiem zanim, dzięki swojej matce św. Monice i pomocy św. Ambrożego, został ochrzczony w Kościele katolickim⁷. Augustyn pochodził z Afryki i jako taki był również związany z kręgami łacińskimi w Kościele Powszechnym. Dzięki rodzicom uzyskał kolejne stopnie wykształcenia humanistycznego, które pozwoliło mu na podjęcie pracy retora⁸. Mimo tego, Augustyn z Hippony do końca życia nie opanował języka greckiego w takim stopniu, by mógł swobodnie czytać dzieła greckich twórców pogańskich i chrześcijańskich⁹. Z językiem hebrajskim było w tym wypadku jeszcze gorzej.

Jest powszechnie znane, że od II wieku p. n. Chrystusa elity polityczne i intelektualne Rzymu uważały, że człowiekowi wykształconemu wypada mówić w języku Demostenesa¹⁰. To przeświadczenie zaczęło się kruszyć już w III wieku po Chrystusie. Gwoli sprawiedliwości należy wspomnieć, że znajomość łaciny na Wschodzie nie była objęta podobnym założeniem. Brak znajomości języka Cyserona i Seneki miał w tej części imperium wiele konsekwencji politycznej, kulturalnej i religijnej natury.

Chrześcijaństwo jest religią, która podobnie jak judaizm, opiera się na autorytecie *Biblii*. Podstawowym tekstem normatywnym i religijnym chrześcijaństwa jest jednak *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu*, składające się z 73 ksiąg, w tym 46 ksiąg Starego i 27 Nowego¹¹. Ten kanon *Pisma Świętego* kształtował się

⁵ C. H. Lawrence, *Monastycyzm średniowieczny*. Tłum. J. Tyczyńska. Warszawa 2005, s. 23-24; Ch. Marksches, *Zwischen den Walten wandern...*, s. 110.

⁶ Ch. Krumeich, *Hieronimus...*, s. 16-17.

⁷ Ch. Marksches, *Zwischen den Walten wandern...*, s. 36; H. Marrou, *Augustyn*. Tłum. J. S. Łoś. Kraków 1966, s. 24-28.

⁸ W. Eborowicz, *Augustyn*, s. 62.

⁹ A. G. Hamman, *Życie codzienne w Afryce Północnej w czasach św. Augustyna*. Tłum. M. Stafiej-Wróblewska, E. Sieradzka. Warszawa 1989, s. 109.

¹⁰ Ch. Krumeich, *Hieronimus...*, s. 17, 21.

¹¹ F. Gryglewicz, *Nowy Testament*. W: *Encyklopedia Katolicka* (dalej: EK). T. 2. Lublin 1989, kol. 394-397; S. M. Miller, r. V. Huber, *Historia Biblii. Dzieje powstania i odczytania Pisma Świętego*. Tłum. E. Czerwńska. Warszawa 2005, s. 16-115, 136-142; L. Stachowiak, *Biblia III. Tekst, Stary Testament*. W: EK. T. 2. Lublin 1989, kol. 389-394.

przez wieki zarówno jeżeli chodzi o księgi *Starego Testamentu* jak i o te przedstawiające naukę Jezusa Chrystusa. O takim procesie świadczy na przykład *Kanon Muratoriego* z II wieku po Chrystusie¹². Wśród pism kanonicznych w tym zestawie znalazły się też niekanoniczne: *Apokalipsa Piotra* i *Pasterz Hermasa*¹³. Stopniowo ukształtował się stały zestaw ksiąg, który zaczęto określać mianem kanonu.

Do IV wieku po Chrystusie wspólnoty chrześcijańskie posługiwały się różnymi tłumaczeniami wspomnianych ksiąg. Do dziś dnia zachowały się dwa prawie pełne zbiory pism biblijnych, które znane są jako *Kodeks Watykański* i *Kodeks Synajski*¹⁴. Większość chrześcijan posługiwała się początkowo różnymi tłumaczeniami na język grecki, natomiast nie było dobrego tłumaczenia na łacinę¹⁵. Dotychczasowe miały liczne wady, a szczególnie nie były tłumaczeniami z języków oryginalnych.

Takiego zadania podjął się, na prośbę papieża Damazego, właśnie św. Hieronim¹⁶. Początkowo poprawiał on tłumaczenia starołacińskie, a następnie porzucił *Septuagintę* i zaczął tłumaczyć bezpośrednio z języka w jakim zostało napisanych większość ksiąg *Starego Testamentu*. W tym celu nauczył się języka hebrajskiego. Miał przy tej okazji korzystać nawet z pomocy zaprzyjaźnionych rabinów żydowskich¹⁷. Hieronim przetłumaczył większość ksiąg *Biblii*, ale prawdopodobnie nie wszystkie. Kontynuatorzy jego pracy posługiwali się jego metodami, dlatego osiągnięty wynik wydaje się być jednorodny.

Tłumaczenie Hieronima początkowo zostało przyjęte wśród chrześcijan dość chłodno. Krytykowano je za odejście od dotychczasowych, tradycyjnych tłumaczeń łacińskich, oraz za zerwanie z *Septuagintą*. Sprzeciw budził też jego stosunek do napisanych po grecku ksiąg *Starego Testamentu*, które przez pewien czas miał on odrzucać, a następnie uznać je pod pewnymi warunkami¹⁸. Ostatecznie uznano pracę translatorską św. Hieronima, czyli tzw. *Wulgatę*, za obowiązujący przekład w Kościele katolickim¹⁹. Zanim do tego doszło, była

¹² J. Szlaga, *Kanon Muratoriego* W: EK. T. 8. Lublin 2000, kol. 612.

¹³ S. M. Miller, r. V. Huber, *Historia Biblii...*, s. 149; M. Starowieyski, *Apokalipsyka chrześcijańska, wstęp ogólny*. W: *Apokryfy Nowego Testamentu*. T. 3: *Listy i Apokalipsy Chrześcijańskie*. Red. Tenże. Kraków 2005, s. 126-127; J. Szlaga, *Kanon Muratoriego*, kol. 612.

¹⁴ S. M. Miller, r. V. Huber, *Historia Biblii...*, s. 128.

¹⁵ Tamże, s. 159

¹⁶ J. N. D. Kelly, *Św. Hieronim...*, s. 102-103; S. M. Miller, r. V. Huber, *Historia Biblii...*, s. 159-160.

¹⁷ E. Dassmann, *Kirchengeschichte I, Ausbreitung, Leben und Lehre der Kirche in den ersten drei Jahrhunderten*. Stuttgart 1991, s. 62; S. M. Miller, r. V. Huber, *Historia Biblii...*, s. 159.

¹⁸ S. M. Miller, r. V. Huber, *Historia Biblii...*, s. 161.

¹⁹ C. H. Lawrence, *Monastycyzm średniowieczny...*, s. 24; S. M. Miller, r. V. Huber, *Historia Biblii...*, s. 160-161; K. Pilarczyk, *Literatura wczesnochrześcijańska*, W: *Historia literatury światowej*. T.1: *Starożytność*. Red. T. Skoczek. Bochnia-Kraków-Warszawa b. d. w., s. 569.

ona traktowana z rezerwą przez takich wybitnych myślicieli katolickich jak np.: św. Augustyn. Ten, prawdopodobnie najwybitniejszy myśliciel chrześcijański starożytności, nie zajmował się sprawami tłumaczeń, gdyż się na tym nie znał. Miał jednak zastrzeżenia również do innych prac Hieronima.

Świadectwem tego jest korespondencja Augustyna kierowana do palestyńskiego mnicha²⁰. Na przykład w liście 40, biskup Hippony nie zgadza się z pewnymi wnioskami Hieronima zawartymi w jego wykładzie *Listu Pawła do Galatów*²¹. Jeszcze bardziej interesujący jest list 67, w którym Augustyn przedstawia metody jakimi pewne środowiska próbowały doprowadzić do zerwania kontaktów między nim a św. Hieronimem.

Fragment ten cytuję w tłumaczeniu W. Eborowicza „Sprawa jest prosta: poinformowano mnie, że jacyś bracia szepnęli Ci, ukochany przyjacielu, jakoby napisał przeciwko Tobie książkę i posłał ją do Rzymu. Wiedz, że to fałsz. Boga naszego biorę na świadka, że tego nie uczyniłem”²². W takich okolicznościach jakakolwiek krytyka popędliwego Hieronima była bardzo niebezpieczna.

Mimo to, Augustyn w kolejnym liście wyraża swoje wątpliwości wobec postępów pracy translatorskiej krewkiego mnicha z Palestyny²³. W przypadku księgi Hioba zastrzeżenia są natury technicznej. Przy tłumaczeniach z oryginału hebrajskiego i z języka greckiego na łacinę Hieronim stosował system gwiazdek i obelisków, które służyły do zaznaczania różnic między tekstami²⁴. Z tajemniczych, dla współczesnego czytelnika, powodów św. Augustyn uznał ten fakt za niebezpieczeństwo dla wiernych. Komentując to, Augustyn stwierdza, że jest zwolennikiem *Septuaginty* i przedstawia zastrzeżenia związane z założeniem, że sukces dzieła Hieronima doprowadzi do podziału między chrześcijaństwem łacińskim i greckim, gdyż obie te części Kościoła będą posługiwać się różnymi tłumaczeniami *Pisma Świętego*²⁵. Dalej biskup z Hippony podaje, że odchodzenie od tradycyjnego tłumaczenia doprowadziło do zamieszania również w diecezjach północnoafrykańskich²⁶.

Zadziwiającym faktem było to, że dla obu stron sporu autorytetem okazali się w tym wypadku Żydzi²⁷. Augustyn wydaje się natomiast akceptować tłumaczenie *Nowego Testamentu* dokonane przez Hieronima z języka greckiego na język łaciński²⁸. Jego argumentem w tym wypadku było stwierdzenie, że mógł sam sprawdzić zgodność wersji łacińskiej z greckim odpowiednikiem. Postulował więc by Hieronim, jeżeli chodzi o *Stary Testament*, zajął się raczej

²⁰ Augustyn, *Ep.* 40; 67; 71; 73.

²¹ Tenże, *Ep.* 40, II 1-IV 5.

²² Augustyn, *Ep.* 67, 2.

²³ Tenże, *Ep.* 71, II 3-IV 6.

²⁴ Tenże, *Ep.* 71, II 3; Hieronim, *De optimo genere*, 11.

²⁵ Augustyn, *Ep.* 71, II 4.

²⁶ Tamże, III 5.

²⁷ Tamże.

²⁸ Tenże, *Ep.* 71, IV 6.

wiernym tłumaczeniem *Septuaginty*, a nie wprowadzał nowości²⁹. Swoje wątpliwości biskup Hippony przedstawił następująco „Chciałbym, abyś raczył wyjaśnić, swoje zdanie w sprawie różnic między kodeksami hebrajskimi, stanowiącymi tak autorytatywne świadectwo, a greckimi, czyli tak zwaną *Septuagintą*. Niemalą bowiem wagę ma tłumaczenie, które zasłużyło sobie na takie rozpowszechnienie i którym posługiwali się apostołowie jak stwierdzają fakty i jak Ty także -pamiętam-świadczyłeś”³⁰.

Kolejny list napisany tym razem przez Hieronima do Augustyna w roku 403 lub w 404, pokazuje, że autor tego pisma czuje się dotknięty stanowiskiem afrykańskiego biskupa³¹. W odpowiedzi Augustyn stwierdza, że jego zamiarem nie było atakowanie Hieronima³². Ten ostatni przesyła jednak biskupowi Hippony kolejny obszerny list, w którym odnosi się na szczegółowo do zarzutów Augustyna³³.

W sprawie tłumaczenia z języków oryginalnych, św. Hieronim stwierdza, co następuje: „Jakiego zaś rodzaju tłumaczenia należy stosować przy *Piśmie Świętym*, wyjaśnia moja książka „O najlepszym rodzaju tłumaczenia” oraz wszystkie przedmowy do Ksiąg Bożych, które zamieściłem na początku mego wydania, i do nich uważam za stosowne odesłać roztropnego czytelnika. A jeśli, jak mówisz, przyjmujesz moje poprawki w *Nowym Testamencie* i uzasadniasz, dlaczego przyjmujesz, mianowicie, że bardzo wielu znając język grecki może wydawać sąd o tym dziele, w takim razie powinien być przypuszczać, że w *Starym Testamencie* zachowałem tą samą nieskazoność, bo nie podałem własnych wymsłów, lecz przełożyłem Boże Księgi tak, jak je znalazłem u Hebrajczyków”³⁴. Fragment ten podaje w tłumaczeniu ks. Jana Czujka³⁴.

Z przytoczonych przykładów można wyciągnąć wniosek, że postawa Augustyna była spowodowana piastowanym przez niego urzędem biskupim, który jak wiadomo, ma dbać przede wszystkim o dobro powierzonych mu wiernych. Wprowadzanie zamieszania w treści liturgiczne nie było więc dla niego dobrym pomysłem. Jako naukowiec, św. Augustyn widział jednocześnie sens poprawnego tłumaczenia. Zachęca więc Hieronima do pracy, ale wskazuje mu drogę, która prowadziłaby do mniejszego problemu. Tym wyjściem miało być tłumaczenie ksiąg *Starego Testamentu z Septuaginty*. Hieronim jest, w tym przypadku, zwolennikiem poglądu, że najważniejszą sprawą jest dokonanie jak najbardziej wiernego przekładu Pisma Świętego, co jest możliwe jedynie przez sięgnięcie do tekstów zapisanych w języku oryginału. Sprawa recepcji zmian wśród wiernych interesuje go mniej.

²⁹ Tamże, *Ep.* 71

³⁰ Augustyn, IV 6.

³¹ Hieronim, *Ep.* 105, I-V.

³² Augustyn, *Ep.* 73.

³³ Hieronim, *Ep.* 112.

³⁴ Tamże, VI 20; Tenże, *De optimo genere*, s. 6-12.

Innym problemem, przed jakim staje czytelnik dzieł św. Augustyna i św. Hieronima, jest ich stosunek do literatury antycznej. Była ona w swym charakterze jednoznacznie pogańska, co prowadziło każdego wyznawcę Chrystusa do rozterek. U ich podstaw była obawa popadnięcia w stan grzechu, związany z obcowaniem z bogami tradycyjnych religii świata rzymskiego. Kościół stopniowo wypracował stanowisko wobec tego problemu. W tym wypadku należało skoncentrować się na wartościach literackich omawianych utworów, natomiast przy okazji postaci z mitologii greckiej i rzymskiej należało je traktować albo według nauk Euhamera, lub jako przykład działania sił piekielnych³⁵.

Ojcowie Kościoła z IV i V wieku, czyli np: Grzegorz z Nazjanzu, Grzegorz z Nyssy, Bazyl Wielki, Jan Chryzostom, Ambroży z Mediolanu, byli bardzo dobrze wykształceni w zakresie literatury klasycznej. Każdy z nich miał swoje sprecyzowane stanowisko na temat stosunku chrześcijanina do literatury antycznej. Nie inaczej było z Augustynem i Hieronimem. Ten pierwszy był na tyle wykształcony, że mógł być nauczycielem-retorem w Thagaście, Kartaginie, Rzymie i Mediolanie³⁶. Z tego powodu musiał znać bardzo dobrze całą literaturę łacińską, natomiast wspomniane braki w opanowaniu języka greckiego spowodowały m. in. fakt luk w znajomości dzieł literackich wydanych w tym języku³⁷. Augustyn nie czytał więc prawdopodobnie napisanych w języku greckim dzieł Zenona, Chryzypa, Pozydoniusza, Panecjusza, Platona i pracy takiej jak *Wstęp Porfiriusza*, a *Kategorie* Arystotelesa poznał jedynie w tłumaczeniu na język łaciński³⁸.

Mając takie wykształcenie, późniejszy biskup, był przez długi czas wielbicielem Cycerona, a nawet zwolennikiem szkoły stoickiej, co doprowadziło do tego, że przyjął za swój światopogląd sceptyczny³⁹. Po nawróceniu na chrześcijaństwo i przyjęciu chrztu napisał jednak dzieło *Przeciw Akademikom*. Jest to o tyle ważne, że ten nurt filozoficzny najbardziej afirmował całość tradycji cesarstwa rzymskiego, a w tym i literaturę antyczną. W swojej podstawowej pracy *O państwie Bożym. Przeciw poganom ksiąg XXII* podejmuje biskup Hippony rozważania nad sensem historii oraz prawdziwością bogów pogańskich. W dziele tym, które jest właściwie gwałtowną polemiką z religią pogańską, opowiada się Augustyn za dwiema koncepcjami pochodzenia panteonu bogów. Pierwszą była euhemerowska hipoteza powstania bogów pogańskich, a drugą prze-

³⁵ A. Bronk, *Euhemer*. W: EK. T. 4. Lublin 1989, kol. 1296-1297.

³⁶ Augustyn, *Conf.*, IV 1-2, 4, 7, 14, 16, V 7, VII 7; Tenże, *C. Academ.*, II 2 3; H. Marrou, *Augustyn*, s. 21.

³⁷ H. Marrou, *Augustyn*, s. 21.

³⁸ Augustyn, *Conf.*, IV 16; W. Kornatowski, *Wstęp*, do Św. Augustyn, *O państwie Bożym. Przeciw poganom ksiąg 22*. Tłum. W. Kornatowski. Warszawa 1977, s. 33.

³⁹ W. Dawidowski, *Wstęp. Prawda dostępna tym, którzy jej szukają. Święty Augustyn i jego kolokwium ze sceptykami*. W: Augustyn z Hippony, *Przeciw Akademikom*. Tłum. K. Augustyniak, Kraków 2007, s. 6-8.

świadczanie, że mogli oni być demonami⁴⁰. Można z tego wyciągnąć wniosek, że nauczanie o takich bytach mija się z celem.

Stanowisko Augustyna wobec tej kwestii, ulega więc stopniowej zmianie. Od całkowitej akceptacji, dochodzi on do zakwestionowania roli literatury antycznej w społeczeństwie chrześcijańskim. Zastanawia się nawet nad sensem uczenia młodzieży w sposób klasyczny, który był oparty o zapoznawanie się z utworami tej właśnie literatury, przesyconej treściami pogańskimi. Ostatecznie dokonuje podziału nauk pogańskich na część bezużyteczną, niegodną chrześcijanina i nieczystą, oraz na treści bardzo pożyteczne, czyli „wskaźówki dotyczące oddawania czci Bogu jednemu, co stanowi niejako ich złoto i srebro”⁴¹. (Tłumaczenie J. Sulowskiego). Poglądy Augustyna zapowiadały w pewien sposób nadchodzące średniowiecze.

U św. Hieronima relacje ze światem antycznym i jego kulturą było jeszcze bardziej skomplikowane. Nigdy nie został on nauczycielem retoryki, choć skończył studia w Rzymie, które przygotowywały właśnie do zajęcia się tą profesją⁴². Jego nauczycielem gramatyki był Aelius Donatus, który był również autorem komentarza do sztuk Terencjusza oraz do poezji Wergiliusza⁴³. Nie jest jednak do końca pewne, czy już wtedy pilny student opanował język grecki⁴⁴.

Potwierdzony wydaje się być fakt, że nie podjął on studiów filozoficznych podczas pobytu w stolicy cesarstwa⁴⁵. Od tego czasu, czyli od mieszkania w Rzymie, datuje się natomiast początek pasji bibliofilskiej Hieronima. Wiadomo, że zgromadził on tam tak liczny księgozbiór, że mógł nazwać go z dumą biblioteką⁴⁶.

Opowiadał o tym w liście do Eustochium, córki Pauli w sposób następujący: „Gdy przed bardzo wielu laty wyrzekłem się dla królestwa niebieskiego domu, rodziców, siostry, krewnych i-co trudniejsze-przyzwyczajenia do wybredniejszego pokarmu i na służbę [Bożą] do Jerozolimy dążyłem, nie mogłem się obejść bez biblioteki, którą sobie w Rzymie z największą gorliwością i trudem założył. Przeto, nieszczęsny, mając czytać Tulliusza, pościłem”, (tłumaczenie J. Czujka)⁴⁷. Biblioteka ta będzie mu towarzyszyć w długich podróżach po Europie i Bliskim Wschodzie, aż ostatecznie znajdzie się w Betlejem. Tam została najbardziej znaczącym księgozbiorem prywatnym w V w.⁴⁸

Ten zbiór książek miał początkowo charakter ściśle pogański, dopiero stopniowo znalazły się w nim dzieła chrześcijańskie. Fakt posiadania takich dzieł

⁴⁰ Augustyn, *De civitate*, II 5-6, 10, 12-13.

⁴¹ Tenże, *De doctr. Christ.*, II 40, 60; A. Haberko, *Passus I...*, s. 53.

⁴² J. N. D. Kelly, *Św. Hieronim...*, s. 22-23; Ch. Krumeich, *Hieronymus...*, s. 16-17.

⁴³ Ch. Krumeich, *Hieronymus...*, s. 16, przyp. 5; *Rzymska krytyka i teoria literatury*. Oprac. S. Stabryła. T. 2. Warszawa 1983, s. 436.

⁴⁴ J. N. D. Kelly, *Św. Hieronim...*, s. 24.

⁴⁵ J. N. D. Kelly, *Św. Hieronim...*, s. 26.

⁴⁶ Tamże, s. 28; S. Rebenich, *Hieronymus...*, s. 27.

⁴⁷ Hieronim, *Ep* 22, 30.

⁴⁸ J. N. D. Kelly, *Św. Hieronim...*, s. 28.

budził coraz większe skrupuły moralne Hieronima. Miał nawet ochotę pozbyć się kompromitującego zbioru, ale w wyniku objawienia, do którego doszło podczas snu, zmienił zdanie⁴⁹. Ostatecznie, mimo początkowego przerażenia, uczony mnich z Betlejem nie wyrzucił pogańskich ksiąg ze swojej biblioteki. Dla znawcy literatury antycznej nie ulega wątpliwości, że i przy tej okazji posłużył się on toposem, który był już używany np. przez Cyncerona w książce *De re publica*⁵⁰.

Dla spokoju sumienia, argumentów za czytaniem literatury świeckiej, poszukiwał Hieronim w *Piśmie Świętym*. Szczególnie pomocne były dla niego *Księga Przysłów Salomona*, w której władca ten zaleca studiowanie filozofii oraz *Księga Powtórzonego Prawa*, w której znajduje materiał pozwalający mu porównać oczyszczenie jakiegoś pobożny Izraelita poślubioną żonę-poganę, postępowaniu chrześcijanina, który usuwa z świeckiej nauki niegodne elementy⁵¹. Jak widać, Hieronim zdaje się w tym wypadku na osobistą wrażliwość czytelnika, a nie na kościelne zakazy, za którymi opowiadał się św. Augustyn.

Cała praca św. Hieronima świadczyła o tym, że był on rozdarty wewnętrznie między gorliwą wiarą chrześcijańską a pogańskim dziedzictwem kulturowym, z którym nie potrafił się rozstać. Do końca czuł się związany z dorobkiem cywilizacyjnym odchodzącego bezpowrotnie świata. Natomiast dla św. Augustyna nie ulegało wątpliwości, że stary porządek zmierza ku zapomnieniu, a dla chrześcijanina żadna kultura i państwo nie są ważniejsze od wiary.

Der heilige Augustin und der heilige Hieronymus angesichts der Bibel und der antiken Literatur

Zusammenfassung.

Um die Wende des IV. zum V. Jahrhundert wirkten der Bischof von Hippon Augustin und Presbyter Hieronymus aus Stridon auf dem Gebiet des Römischen Kaiserreiches. Beide zählen wir zu den hervorragendsten Kirchenvätern, deren Tätigkeit bis zum heutigen Tag zahlreiche Kommentare und Meinungen hervorruft. Obgleich beide sich zur orthodoxen Kirchenlehre bekannten, also Nitzauer waren, vertraten sie unterschiedliche Einstellung gegenüber vielen Fragen der christlichen Kultur. Augustin, der ausgebildete Schönredner scheint, die Stellung der größeren Zurückhaltung

⁴⁹ Hieronim, Ep. 22, 30: „Aż tu nagle porwany w duchu zaciągnięty zostałem przed trybunał Sędziego, a tyle światła i blasku rzucała jasność Jego otoczenia, że rzucony na ziemię nie śmiałem podnieść oczu w górę. Zapytany o stan swój odpowiedziałem, że jestem chrześcijaninem. A ów, który siedział na przedzie, rzekł: Kłamiesz, jesteś cynceronianinem, a nie chrześcijaninem: „gdzie skarb twój, tam i serce twoje” Mt. 6. 21; Ch. Krumreich, *Hieronimus...*, s. 21-22.

⁵⁰ Cincero, *De re publica*, VI 10-11.

⁵¹ Hieronim, *Ep.* 70; A. Haberko, *dz. cyt.*, s. 52.

gegenüber des literarischen Nachlasses von der antiken Welt als der Gründer vom Kloster in Palestina und Anhänger des Eremitenlebens Hieronymus zu vertreten. Augustin allein versuchte ebenfalls eine monastische Gemeinschaft zu gründen, aber sie hatte einen eher intellektuellen Charakter als die, die von Hieronymus gegründet wurde. Ähnlich unterschied sie die Einstellung zu den Übersetzungen der Heiligen Schrift aus den originellen Sprachen ins Latein. Der heilige Augustin war als Bischof für den Religionsunterricht der Gläubigen in seiner Diözese verantwortlich, deswegen betonte er, dass eine wichtige Rolle die Übersetzungen erfüllen, die die Einwilligung der Gläubigen schon gewonnen haben, auch wenn sie nicht vollkommen sind. Der heilige Hieronymus dagegen war als Bibelkenner, Übersetzer und Polyglotte Anhänger, zur folgenden Übersetzungsversion zu kommen, die möglichst der ursprünglichen Textversion nahesteht.

Übersetz von Jolanta Ludwiczak